

corpus of Karadžić's school, specimens from the Croatian literature based on the neo-štokavian dialect between the 18th century and now. Thus it produces a broader range of linguistic phenomena, which need a broader and more precise linguistic model of interpretation than has been produced so far.

On the other hand however, it does not review the syntactic facts from all variant idioms of standard Croatian. This is because a necessary preliminary work like this one has no precedent, and any such attempt is necessarily provisory, being more selective and prescriptive than interpretative and descriptive.

The corpus is interpreted by a very coherent deductive system of grammatical rules. It is not formalized symbolically and does not reject traditional grammatical notions, but it succeeds surprisingly in building up a system of phrase structure rules (with precise subcategorization of nominal and verbal forms in their syntactic roles), of transformations of phrases into complex sentences with clause structures, and of transformations into complex sentences with non-clause structures, which result from the processes of attribution, nominalization, infinitivization, etc.

The whole system is viewed under three aspects of grammatical semantic and informative sentence structures. Their interplay aptly explains many syntactic phenomena. Thus, it permits an elegant explanation of fundamental rules of word order, or allows very precise and complex semantic interpretations of syntactic structures.

In the review article, this theoretical system is presented, its specific issues and accomplishments are exemplified, some technical objections are put forward, basic parallels with the generative grammar are discussed. Finally, some generalizations of the model are proposed, which nevertheless indirectly bear witness to its fruitfulness.

JEDNA NOVA, FUNKCIONALNA SINTAKSA

(Radoslav Katičić: *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, 1986, 529 str.)

István Nyomárkay

I. I deskriptivna i povijesna gramatika oskudijeva u sintaksama koje su suvremene i pristupačne ne samo za relativno uži krug stručnjaka već i za znatno širi krug čitatelja koji se interesiraju za jezične probleme. U tematskom krugu sintakse rodilo se mnogo vrijednih studija, obrada pojedinih detalja ove znanstvene discipline, ali i ugledni jezični stručnjaci rijetko se poduhvaćaju pisanja cjelovitih priručnika. Razlog ove žalosne činjenice moramo tražiti u tome što su neki suvremeni pravci u znanosti o jeziku, ukorijenjeni u drugim disciplinama (npr., u psihologiji, logici itd.) najviše sprečavale baš razvoj sintakse. Prvo bujanje elemenata formalne logike, zatim ekstremno formalističke tendencije sputavale su razvoj sintakse. U posljednjim se desetljećima lingvisti počinju opet približavati jezičnim pojavama s gledišta stvarne funkcije jezika, s gledišta priopćenja, komuniciranja. To je tzv. funkcionalno načelo ostvario i L. Hadrovics u svojoj mađarskoj sintaksi¹ i u djelu o jeziku gradišćanskih Hrvata.² Tu vrstu obrade sintakse ne samo da prihvaćaju neki mađarski jezikoslovci, nego i drugi. G. Neweklowsky piše, npr.: „U Hadrovicsevom radu čiji se najveći dio posvećuje sintaksi, imamo potpun opis sintakse pisanih izvora sve do početka ovoga stoljeća. Možemo konstatirati da se većina (pri-

¹ Hadrovics László, A funkcionális magyar mondattan alapjai „Osnove funkcionalne mađarske sintakse“, Budapest, 1969.

² L. Hadrovics, Schrifttum und Sprache der burgenländischen Kroaten im 18. und 19. Jahrhundert, Budapest, 1974.

kazanih sintaktičkih pojava, I. Ny.) nalazi i u dijalekatskoj sintaksi..."³ (moj prijevod, I. Ny.) *Katičićeva* Sintaksa ima mnogo zajedničkih crta s Hadrovicsevom. Katičić objašnjava, objašnjava i ilustrira sva bitna područja sintakse. Njegov rad se smatra, kao i onaj Hadrovicsev, za neku vrstu jezikoslovnog eseja. Autor svjesno izostavlja različita pozivanja i upućivanja na stručnu literaturu, stručnjaci će i bez njih znati, iz čijih ranijih znanstvenih rezultata on crpe i s kojima diskutira. Za znanstveno neupućenu publiku je dovoljno ako se pojedine pojave jasno i shvatljivo opisuju. Struktura djela je pregledna, jasna. Sintaksa će služiti kao neophodan priručnik ne samo lingvistima, već i profesorima osnovnih i srednjih škola kao i studentima visokih škola i fakulteta.

Unatoč tomu što se radi o sintaksi hrvatskoga književnog jezika, većina znanstvenih zaključaka važi, po mom mišljenju, i za srpski književni jezik. Katičić, inače, više puta upućuje na razlike između hrvatskog i srpskog jezičnog uzusa u području strukture rečenica.

U većem dijelu primjera ogleda se svjež, današnji jezik. Ima, međutim, izvjestan broj potvrda iz starijega književnog jezika, od pisaca 18. i 19. stoljeća i iz narodne književnosti. U tome, možda, moramo vidjeti određen znanstveni cilj: prikazivanje razvoja pojedinih gramatičkih pojava, dokumentiranje kontinuiteta književnog jezika i neizrečenu namjeru da se probiju nove staze i u povijesnoj sintaksi.

Katičićeva metoda je deduktivna. Polazi od gramatičke kategorije, objašnjava je pa je ilustrira primjerima. U prikazivanju složenih rečenica autor konstruira tzv. „ishodišne rečenice“ i u slučajevima kada je struktura dotične složene rečenice jasna, prozirna i već na prvi pogled razumljiva. Zato se u čitatelju ponekad nastaje mišljenje da autor čak i previše objašnjava, nema povjerenja u čitatelja. Spomenute ishodišne rečenice predstavljaju, međutim, čisto logičke konstrukcije, rođene od teze da svaki sud sadržava niz skrivenih, jezično neizraženih sudova. Zato u stvarnoj komunikaciji takve ishodišne rečenice u mnogo slučajeva jednostavno i ne postoje. Gotovo je šteta što autor svoja inače vrlo precizna i jasna izlaganja opterećuje takvim, po mom mišljenju, ne uvijek potrebnim objašnjenjima.

2. U vezi s redoslijedom pojedinih poglavlja mislim da bi bilo bolje ako bi autor govorio o rečeničnom atributu (odn. o pojedinim vrstama, tipovima atribucije) u okviru objašnjavanja dijelova proste rečenice, dakle, neposredno iza poglavlja o objektu. U objašnjavanju atribucije Katičić polazi od toga da se „rečenice mogu sklopiti i tako da uvrštena ishodišna rečenica ne dobije samo mjesto u ustrojstvu druge ishodišne rečenice, nego pri takvu sklapanju gubi i svoje rečenično ustrojstvo, te se zatire svaki trag njegove samostalnosti. U takvim sklopljenim rečenicama predikat uvrštene rečenice ne pokazuje više gramatička svojstva predikata, i pojavljuje se preoblikovan...“ (str. 380). Takvo shvaćanje cijele problematike rečenične atribucije čini se previše spekulativno, barem s gledišta jezika drugačije gramatičke strukture. U primjerima kao što su *Vjetar njiše vitkim čempresima* i *Bijel oblak plovi po nebu* funkcija riječi *vitkim* i *bijel* sasvim je jasna, ne postoji nikakva potreba da konstruiramo ishodišne rečenice *Vjetar njiše čempresima* – *Čempresi su vitki* i *Oblak plovi po nebu* i *Oblak je bijel* zatim da sklapanjem dođemo do eventualnih zavisno složenih rečenica *Vjetar njiše čempresima koji su vitki* i *Oblak koji*

³ G. Neweklowsky, Die kroatischen Dialekte des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete, Wien, 1978.

je *bijel plovi po nebu*. U ovom slučaju Katičić ne ide putem dedukcije, već obrnuto: prvo konstruira ishodišne rečenice pa ih sklapa i na kraju dobije rečeničnu formu koja se, u stvari, upotrebljava. To važi i za ostale, inače vrlo minuciozne analize atributa (str. 388–417). Mislim da u rečenici (str. 393/m) *Velika je muka za žiteljstvo suša / Spas i blagoslov je kiša suhom kraju* imenica uz koju stoji određen pridjev kao atribut nije priložna oznaka već indirektan objekt.

3. Za Mađare je vrlo zanimljiv dio ove Sintakse poglavlje o imeničkom atributu. Katičić se detaljno bavi genitivom pripadanja (str. 417–434). Vrlo je poučna primjedba da „pripadnost izražena imenicom u genitivu običnija je i *stilski neutralnija* (moje isticanje, I. Ny.) u položaju atributa nego je u predikatu iz kojega je taj atribut preoblikovan” (str. 420). Rečenice tipa *Knjiga oca leži na stolu* stilski su obilježene (s obzirom na to da je priopćenje *Očeva knjiga leži na stolu* stilski neutralno), dok su rečenice tipa *Kći nadzornika dolazi u pohode*, *Saveznik neprijatelja pritisnuo je s leđa* zatim *Dobio sam čašu mlijeka*, *Prosulo je biserje suza*, itd. stilski neutralne, „a predikati iz kojih su preoblikovani imenički atributi u tim rečenicama svi su stilski obilježeni i odudaruju od obrazaca govornih navika” (str. 420). To znači da se razine emocionalno neobojenog (neutralnog) i emocionalno obojenog (stilski obilježenog, pjesničkog) priopćenja moraju strogo i dosljedno razlučiti. U mađarskom se jeziku pripadnost obilježava i na posesiji i na posesoru (npr. *očeva knjiga ~ knjiga oca = /az/ apam/nák a/könyve*). S obzirom na to da je i u mađarskom jedan znak dovoljan za izricanje posvojnog odnosa, često se izostavlja sufiks na posesoru i ostaje samo poseban sufiks na posesiji. U mađarskom je upotreba posvojnog pridjeva vrlo ograničena, zato ta mogućnost ne dolazi u obzir ni u eventualnom konstruiranju tzv. ishodišnih rečenica. Očekivali bismo nešto detaljnije izlaganje o funkciji posvojnog dativa u usporedbi s posvojnim genitivom.⁴

S gledišta mađarskog jezika vrlo je problematično prevođenje kvalitativnog genitiva i različitih vrsta prijedložnih atributa. U tom pogledu Katičićeva gramatika pruža korisno uporište, prvenstveno obiljem potvrda.⁵

4. O suprotnim rečenicama autor govori razmjerno kratko. Definiciju uopće ne daje, nabraja samo veznike. Bavi se rečenicama s veznicima *a, ali, no, već, ipak, dok, međutim, samo, opet, ma i tek*. U objašnjenju suprotnih rečenica Hadrovics polazi od razlike. Prema razlikama u sadržaju suprotne se rečenice mogu grupirati u tri skupine: (1) rečenice s jednostavnom ili prostom suprotnošću, (2) rečenice s dopusnom suprotnošću i (3) rečenice s ograničavajućom suprotnošću. (1) Razlika može postići stupanj kojim ona prelazi u suprotnost, npr.: *snijeg je bijel ↔ ugalj je crn, ja plačem ↔ ti se smiješ* i dr. U suprotnosti mogu biti pojedine vrste riječi, npr. imenica s imenicom, pridjev s pridjevom, zamjenica sa zamjenicom, priložna oznaka s priložnom oznakom, atribut s atributom: *profesor pita ↔ učenik odgovara, Ti si bio moj ozbiljan i iskren doživljaj, a ja tvoji flirt*, itd. U biti suprotnosti može biti pokušaj i njen neuspjeh: *On uporno tražase*

⁴ O semantici ove gramatičke konstrukcije usp. disertaciju mladog mađarskog lingvista *I. Futo*, *The possessive Relation and its Surface Level Manifestations in the English, Czech and Russian Languages*, Budapešt, 1986. Rukopis.

⁵ U vezi s tom problematikom v. neke moje studije. Prijedložno–padežne sintagme s pridjevskim značenjem, *Filologija*, 10 (1980–81), 213–219. Neki problemi prevođenja sa srpskohrvatskog na mađarski, *ZbMSC*, 10 (1980), 359–366.

predmet za razgovor, ali ga ne nađe. Suprotnost može imati i veći intenzitet: *Molim te, ti precizno znadeš svu težinu moje situacije, ali ti jednostavno nećeš da je uzmeš na zna- nje* i sl. (2) Dopusna suprotnost nastaje tako da sadržaj jedne rečenice neutralizira ono što bismo očekivali prema sadržaju druge, npr.: *Mnogo sam pio ali nisam pijan; Tako gospođica krpi i trpi, ali ne žali i ne napušta* i sl. Posebnu vrstu dopusne suprotnosti pred- stavljaju složene rečenice u kojima u prvoj nema riječi kojoj bi druga dala sadržaj, ne po- stoji, dakle, sintaktička prisiljenost da se priopćenje nastavi, npr.: *Svi... nisu novelisti premda su u hrvatskoj novelistici svi dali vrijedne priloge; Cela ga je Srbija u ratu znala po tom imenu, ma da mu ni jedno ni drugo nije bilo ni ime ni prezime* itd. (3) Ograni- čavajuća suprotnost je posebna vrsta dopusne suprotnosti. Sadržaj prve rečenice je ograničen drugom. Drugom se rečenicom izuzima nešto iz sadržaja prve. Te se reče- nice smatraju u hrvatsk(osrpsk)im gramatikama kao isključne ili izuzetne rečenice, npr.: *Čitava se kavana ispod brka smijala, a jedino se iza uglo bučno osvetnički cerio studentski stol* i dr.

5. Zanimljivo je pitanje opće teorije nezavisno složenih rečenica i rečeničnog niza. O povezivanju rečenica Katičić piše: „Diskurz se sastoji od jedne ili više rečenica. Svrše- tak se svake obilježuje znakom rečenične granice. U govoru se to izražava intonacijom, a u pismu rečeničnim znacima: točkom, upitnikom ili usklikom... Svaka je reče- nica omeđena prema sljedećoj” (str. 18). O nastanku nezavisno složenih rečenica autor kaže da one nastaju tako „što se među ishodišnim rečenicama, povezanim preoblikom povezivanja, ukida rečenična granica. To ne znači, međutim, da se te granice potpuno ukidaju. One ostaju i dalje, samo više nisu rečenične. Tako nastaje nov tip granica koje, iako nisu rečenične, odvajaju samostalna rečenična ustrojstva ishodišnih rečenica jedno od drugoga i pošto su se te rečenice preoblikom sklapanja sklopile u jednu. ...Rečenica sklopljena od takvih nezavisnih rečeničnih ustrojstava zove se *rečenični niz*” (str. 151). Mislim da je razlika između rečeničnog niza s jedne i sastavnih rečenica s druge strane samo vanjska, formalna. U pogledu priopćenja, stvarne jezične funkcije ja ne vidim raz- liku između rečenica: *Podmeću mu noge, staju mu na prste, gruvaju ga laktima; Dan je malen, žetva je velika* (str. 152) i *Prvi obišao morem Afriku te otvorio nov put u In- diju; Dječak je to opažao pa ga je malo podupirao* (str. 162, 161) i sl. U prvi rečenični niz mogao bi se metnuti, npr. veznik *i* ili *pa*, dok iz sastavnih rečenica mogli bi se izo- staviti *te* i *pa*. U drugom rečeničnom nizu prisutna je i nijansa suprotnosti, te bismo ga mogli analizirati kao suprotnu. Treba, svakako, uzeti u obzir i prelazne kategorije. Rečenični nizovi, npr. *Ložićemo tvoju spavaću sobu, u njoj ćeš i inače provoditi dane; Ja sam osećao da vas volim, goreo sam od strasti; i Avioni će biti točni, nećemo se ni za što brinuti* i sl. možemo smatrati i kao sastavne rečenice i manje-više jasnom nijansom objašnjenja.

6. Katičić smatra zavisne rečenice kao samostalne, autonomne forme komuniciranja. Zavisnom se rečenicom služimo kad nešto ne možemo ili nećemo izreći jednom re- čenicom. Autor detaljno prikazuje tipove zavisno složenih rečenica. Kao gledište za podjelu zavisnih rečenica može služiti mjesto njihova uvrštavanja u glavnu i sadržaj uvrštavanja. Prema prvom (tradicionalnom) gledištu razlikuju se predikatne, subjektne, obektne, adverbne i atributne rečenice. Prema sadržaju uvrštavanja rečenice se dijele na odnosne, mjesne, načinske, vremenske, uzročne, namjerne, posljedične, pogodbene, dopusne, izrične, upitne i poticajne (usp. str. 179).

Najsuvremenija shvaćanja mađarskih lingvista (prvenstveno L. Hadrovicsa) u tumačenju zavisno složenih rečenica pokazuju značajne sličnosti s Katičićevim pristupom. Kategorije zavisno složenih rečenica kod Katičića podudaraju se s kategorijama kod Hadrovicsa. Katičić objašnjava tzv. odnosne rečenice pomoću ishodišnih rečenica. To je potrebno zato jer tradicionalne gramatike (npr. BHŽ) ne govore o njima. Iz rečenice *Dječak je krenuo putem na kojem su mnoge opasnosti* moguće je konstruirati dvije ishodišne rečenice: *Dječak je krenuo putem – Na putu su mnoge opasnosti* (str. 180). Prema tome „ako se u dvije ishodišne rečenice nađe ista imenica (u našim primjerima *put*, I. Ny.) u istom broju i ako se njezin sadržaj odnosi na isti predmet može se jedna od njih uvrstiti u drugu kao odnosna rečenica. Onda se ona odnosom *atribucije* (moje isticanje, I. Ny.) pridružuje onoj imenici u glavnoj rečenici i dopunjuje tako njen sadržaj” (str. 180). U tradicionalnim gramatikama te se rečenice smatraju atributnim rečenicama jer se može postaviti pitanje (u našem primjeru, npr.) *kakvim, kojim* putem je krenuo dječak. Odnosne rečenice mogu uputiti i na subjekt, predikat i objekat radnje. Npr.: *Onaj koji će stradati nema sreće (onaj nema sreće – Onaj će stradati), Neka mi učini sve ono na što ga goni poštenje (Neka mi učini /sve/ ono – Na ono ga goni poštenje), Štap je tolik kolik je dječak (Štap je tolik – Dječak je tolik)* i dr. (Svi su Katičićevi primjeri.) Tradicionalna bi gramatika rekla da je prva rečenica subjektivna, druga objektivna i treća predikatna. Vidi se, dakle, razlika između formalističkog i semantičkog pristupa rečenicama.

Jasna je i razlika između odnosnih i izričnih rečenica u čijim glavnim rečenicama imamo isti predikat, npr.: *Onoliko znamo koliko u pameti imamo – Znam da jeste voljni svezat usne moje*. Prva je odnosna, druga izrična rečenica. U drugoj se daje sadržaj glagolskom predikatu *znam*. Po tradicionalnoj školskoj analizi i prva i druga bi bila objektivna.

Jedno je od najdetaljnije izrađenih poglavlja u Katičićevoj Sintaksi ono o izričnim rečenicama. Tu nalazimo sve glagole od kojih mogu zavisjeti izrične rečenice. Autor podrobno prikazuje i tipične veznike ovoga rečeničnog tipa. Možemo naći jasne primjere i, prema tome, korisne upute na semantičke uvjete upotrebljavanja različitih veznika (*da, kako, gdje* i dr.). Bilo bi, možda, dobro ako bi autor posvetio pažnju i tzv. glagolima s dvojakom funkcijom. Emocionalno obojeni glagoli koji uvode izrične rečenice (v. Katičićeve primjere na str. 310. i 317.) nužno zahtijevaju i ukazivanje na uzrok dotične emocije. Uzmemo li rečenice: *Ljudi se hvale da su im djeca pametna; Bojim se da će zakasniti*; ili koju drugu s nekim glagolom duševnoga stanja (*veseliti /se/, radovati /se/, žalostiti /se/, tugovati, ljutiti /se/* i dr.). S obzirom na to što su predikati u glavnim rečenicama na razini emocionalnog priopćenja, automatski se može postaviti pitanje *zašto?* (*Zašto se hvale, zašto se bojim, zašto se radujem* itd.?) Samo s ishodišnim rečenicama ne možemo doći do utvrđenja stvarne komunikativne funkcije tih i sličnih rečenica.

7. Govoreći o davanju sadržaja Hadrovics razlikuje četiri gledišta: (1) bitno i sporedno (2) apsolutno i relativno (3) opće i prigodno i (4) slobodno i vezano (upravljeno) davanje sadržaja. (1) Razlika između bitnog i sporednog sadržaja uočljiva je u rečenicama: *O njima znamo samo da su se odselili – O njima znamo samo što sam čuo od drugih*. S formalne strane nema razlike, obje rečenice imaju u glavnoj rečenici glagol *znati*. Objе su rečenice izrične (prema tradicionalnoj, školskoj analizi objektivne). S gledišta sadržaja postoji ipak velika razlika. Prvom se rečenicom pruža bitna obavijest dok dru-

gom ne. (2) Ako pogledamo rečenice: *Taj mladić tako piše da naslanja slova unatrag – Taj mladić tako piše kao njegov otac.* U prvoj riječ *tako* dobija sadržaj koji potpuno popunjava naznačeni okvir, iz kojeg se stvarno doznaje kako piše stvarno taj mladić. Iz druge rečenice ne saznajemo ništa bitno, davanje sadržaja u ovom slučaju izlazi iz područja glavne rečenice jer se ona odnosi na drugu, nepoznatu radnju. Formalno su obje rečenice načinske. (3) Postoji bitna razlika između općeg i prigodnog sadržaja, npr.: *Osjećam da me voliš – Volim da (ako) si pored mene.* U prvoj se rečenici izriče stalno osjećanje, u drugoj prigodno koje se ostvaruje samo uvjetno. (4) Kad u glavnoj rečenici imamo neku besadržajnu, vrlo praznu riječ, recimo, *tako*, sadržaj zavisne rečenice može izreći najraznovrsnija pripojenja, npr.: *Moj prijatelj tako hrče* (a) *da time ujedno i dašće*, (b) *da se to čuje i kod susjeda*, (c) *da se i ja uvijek probudim*, (d) *kao parni stroj.* U tim zavisnim rečenicama izriču se (a) način, (b) intenzitet, (c) vanjski utjecaj, (d) odnos, poredba. To je zbog toga što je riječ *tako* toliko prazna da nagovještava smisao sadržaja zavisne rečenice samo u općim crtama. Znamo samo to da će se u zavisnim rečenicama izraziti način u najširem smislu. Tzv. formalne riječi (*tako, tada* i sl.) nemaju svoj pojmovni sadržaj, one mogu značiti samo to što je njihova funkcija u rečenici, njihovo se značenje, prema tome, potpuno podudara s njihovom rečeničnom funkcijom.⁶

8. Nominalizacija je isto detaljno izrađeno poglavlje. Baš primjer na strani 490–491 vrlo je koristan i plastičan. To je jedno od onih nerijetkih poglavlja ove sintakse koje se može neposredno primijeniti u nastavi za strance, npr., za Mađare ili za one Hrvate i Srbe koji ne žive u sredini materinskoga jezika. Sklonost nominalizaciji je, možda, najočiglednija pojava prema kojoj se hrvatsk(osrpsk)i jezik najviše razlikuje od mađarskog. Mađarski jezik apsolutno nije sklon nominalizaciji i to može uzrokovati teškoće ne samo u prevodenju već i u točnom razumijevanju dugačkih rečenica punih imenica. U vezi s tim pitanjem upućujem na Radovanovićevu obradu te iste teme.⁷

9. Katičićeva mi je Sintaksa dala priliku i pobudu da opet razmišljam o pitanjima sintakse. Mislim da je ova Sintaksa vrlo korisna i poučna, uglavnom s tri gledišta. Prvo moram naglasiti da je teoretski vrlo brižljivo i dosljedno osnovana, drugo da je jezična građa imponantna, i, najzad, da daje sugestije na dalja razmišljanja i za diskusiju. Mislim da je to najveća pohvala što se može reći o nekom znanstvenom djelu.

S a ž e t a k

Istvan Nyomárkay, ELTE, BTK, Szlav Filológiai Tanszék, Budimpešta

UDK 801.56:808.62, stručni članak, primljen 8. VII. 1988, primljen za tisak 12. IX. 1988.

A New Functional Syntax

This is a review of the *Syntax of Standard Croatian* by Radoslav Katičić.

⁶ V. rad spomenut u bilj. br. 1, str. 192–201.

⁷ M. Radovanović, *Imenica u funkciji kondenzatora*, Novi Sad, 1978.